таке незнання зовсім не стає на заваді для подальшого культивування подібних настанов.

В цьому, між іншим, і полягає “пишнота й злиденність”, сила й слабкість первісного міфу. Визнавати правомірність, істинність міфів, розроблених на їх основі моральних вказівок можна лише знаходячись всередині їх власного світу, їх власної системи координат. І тільки в цьому випадкові людина, якщо вона бачить розбіжність між встановленою міфом моральною максимою і фактами, ймовірніше зневажить фактами або перевірятиме їх на істинність крізь призму установок міфу.

Зайве, мабуть, тут доводити факт відпорності такого типу сприйняття навіть найдраматичнішим історичним пертурбаціям. Та водночас саме тут і захована історична приреченість первісного міфу, цим і виказує себе вся його умовність і відносність для свідомості того, хто з цієї системи координат вийшов. Так міф перетворюється в казку.

Не в останню чергу саме завдячуючи вказаним обставинам, в казці, на відміну від міфу, значно помітніші усамостійнення, розрізнення раціонального й чуттєвого начал у виробленні думки. Тому цілком закономірним виглядає зростання ваги естетичного елементу в казці. Естетизації підлягають мотиви вчинків персонажів, наслідки їх дій тощо.

Як підсумок, відзначимо, що в процесі переходу від міфу до казки метафізичний вимір тексту залишається, але зазнає істотних змін. Втрачається віра в абсолютну істинність викладеного в тексті, натомість опис духовно-психологічних станів, необхідних для прориву до трансцендентного, набуває екзотеричності, починає зреалізовуватись через рефлексію і слугує підосновою вияву феномена свободи, розгортання естетичного та етичного елементів відношення “людина - священне”.

А.Жаловага*(м. Київ)

АНТРОПОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО ПРОТЕСТАНТСЬКОГО ПРОПОВІДУВАННЯ (наслідки контент-аналізу)

В умовах зміни парадигм людського мислення, секуляризації суспільної свідомості, науково-технічної та інформаційної революції, соціальних і екологічних катаклізмів християнська проповідь прагне відповісти на «виклик часу», шукає і пропонує людині такі духовні основи життя, які допоможуть їй «знайти себе» в мінливому сучасному світі.

Однієї з визначальних рис релігійного життя України сьогодні є процеси релігійно-культурного самовизначення як традиційних для нашої країни християнських конфесій і деномінацій, так і тих, які прийшли з-за кордону протягом останніх 10-15 років. Це – численні християнські і неохристиянські місії і громади, що є нетрадиційними для України. Ці процеси відбуваються на тлі розколу традиційної і найчисельнішої в Україні християнської конфесії – православ'я, і можуть бути визначені як процеси конфесіоналізації, коли відбувається «релігійно-інтелектуальне й організаційне оформлення різних протиборчих ... християнських конфесій і супроводжуючої їх кризи християнства у відносно стабільні (втім, що стосується догматики, права і релігійно-моральних настанов) церковні структури» [Цит. за: Дмитриев М.В. Центробежные и центростремительные тенденции в развитии европейского христианства в XVI-XVII вв. // Брестская уния 1596 г. И общественно-политическая борьба на Украине и в Белоруссии в конце XVI – начале XVII в.- М., 1996.- Ч. 1.- С. 26].

Процес догматичного розмежування християнських Церков супроводжується посиленням їх впливу на паству через різноманітні форми місіонерської, пастирської й освітньої активності. У сучасному християнстві проповідь є найбільш авторитетним джерелом релігійної інформації, головним засобом формування й закріплення християнського уявлення про людину у свідомості віруючих. Проповідь об'єктивно відбиває найбільш істотні процеси, які відбуваються в релігійно-церковному комплексі християнства. Вона є сполучною ланкою між двома рівнями релігійної свідомості – буденним і теоретичним

* ЖАЛОВАГА А.С.- доктор філософії, ректор Українського гуманітарного інституту.

(богословським), одним з основних каналів релігійної комунікації. В ній виявляються всі модерністські ідеї, що стосуються як «вертикального», так і «горизонтального» богослов'я, християнських догматів і соціально-політичних, морально-етичних поглядів сучасного християнина. «Смерті Церкви передує похорон Слова. ... Але вірним є і зворотне: шлях до відродження Церкви – це відродження в ній Слова Божого» [Друми Ю. Христианская проповедь, или о Слове божьем и о слове человеческом // Альфа и Омега. Журнал о пастырском служении.- 1998.- № 2(9).- С.22].

В сучасну епоху зміст проповіді стає більш богословськи насиченим, максимально наближається до офіційної церковної доктрини; вона прагне передати нюанси, які відрізняють цю доктрину від інтерпретації віровчення іншими християнськими конфесіями. Завдання проповідника - дати і практичне знання того, яким чином істини віровчення повинні бути реалізованими в житті кожного віруючого. Мова йде про «прикладну християнську антропологію», про «практичне богослов'я», «переведене» на мову практичних настанов і звернене до віруючого у вигляді конкретних норм, зразків і моделей поведінки. Антропологічний ідеал сучасного християнина в проповідництві складається з тих моральних і соціальних ідеалів, втілення яких проповідник пропонує своїй пастві як нормативну програму.

Зміна акцентів у трактуванні догматів, наборі якостей і чеснот, що характеризують істинного християнина, уявлень про соціальну справедливість і т.д. служать важливим свідченням змін в системах ціннісних уявлень, що відбуваються в тому чи іншому християнському співтоваристві. Тому проповідь може бути використана і як джерело аналізу трансформацій менталітету тієї аудиторії, якій вона адресована, і як засіб для вивчення християнського світогляду нашого часу, документом якого вона є.

Філософсько-релігієзнавчий аналіз християнського проповідування розуміється нами як контент-аналіз значеннєвого змісту проповіді. Прийомів і форм проповідування такий аналіз стосується лише тією мірою, в якому вони визначаються його змістом.

Християнські конфесійні погляди на людину мають загальну підставу – біблійну історію. Це дає можливість говорити про існування християнської антропологічної концепції в цілому. Але кожна конфесія створила власний варіант християнської антропології, актуалізуючи саме ті етапи біблійного шляху людини, які найповніше показують її специфічне розуміння християнства. Тому при аналізі конкретної проповіді необхідно враховувати конфесійну антропологічну доктрину тієї християнської деномінації, до якої належить проповідник. Аналіз численних проповідей представників різних християнських церков, які

діють сьогодні на території України, дозволив нам прийти до висновку, що зміст проповіді відповідає не тільки основним конфесійним догматам, але і концептуальним положенням соціального вчення конфесії. Соціальна доктрина церкви сьогодні задає ідеологічну спрямованість християнської проповіді, визначає актуальність тих чи інших тем проповідування, формує той «ідеал християнина», ті риси характеру і моделі соціальної поведінки, які проповідь повинна вкласти в душі тих, хто її сприймає.

На основі аналізу християнського вчення про людину і проповідей трьох основних християнських конфесій (православ'я, католицизму і протестантизму) ми виділили чотири принципових «антропологічних вузли», які визначають антропологічну тематику проповіді в цих конфесіях. Кожен такий «вузол» поєднує досить широке коло тем, яких тією чи іншою мірою торкаються проповідники всіх християнських конфесій. Назвемо їх.

- Людська природа і гріх.
  - створення людини за образом і подобою Божою;
  - подвійність і суперечливість людської природи;
  - гріхопадіння;
  - спотворення Образу Божого в людині внаслідок гріхопадіння;
  - гріх і його спокута;
  - шляхи відновлення образа Божого в людині.
- Відновлення занепалої людини:
  - спокутна жертва Ісуса – застава спасіння;
  - спасіння вірою і спасіння добрими справами;
  - праведність і шляхи її досягнення
- Людина і смерть:
  - смерть тілесна і смерть духовна;
  - смерть як підсумок земного життя і перехід до життя іншого;
  - поняття «пекла» і «раю»
- Людина у світі:
  - мета земного життя християнина;
  - образ істинного християнина;
  - християнський спосіб життя;
  - християнин і влада (держава);
  - християнин і суспільство;
  - проблеми віротерпимості й толерантності;

Інтерпретація антропологічних проблем у проповідях представників провідних християнських конфесій стала основою для виділення нами специфічних антропологічних особливостей сучасного

християнського конфесійного проповідування, які дають підставу для того, щоб говорити про існування визначених «конфесійних інваріантів» християнського проповідування. Зупинимося докладніше на аналізі протестантської проповіді.

Принцип, лаконічно сформульований під час Реформації як Sola Scriptura визначив ту виняткову роль, яку відіграє проповідь в протестантизмі. Саме проповідь була загальною характеристикою діяльності всіх провідних реформаторів. Основним критерієм того, що є істинна церква, принаймні, для Лютера і Кальвіна, було те, чи проповідується в ній Слово Боже. «Відтепер для всіх протестантів ставало аксіоматичним те, що Бог відкриває Себе не через церковні інститути, але в Слові, що про Його волю можна довідатися не з постанов соборів, а зі Слова, що прилучатися Йому потрібно не через багатоскладову систему таїнств, але через Слово ж» [Друми Ю. Христианская проповедь, или о Слове божьем и о слове человеческом.- С. 23]. «Очевидно, що відповідальність людей, які претендують на роль глашатаїв Божих, просто величезна, і від того, наскільки це розуміється нами, багато в чому залежить благочестя і богомисліє як окремих віруючих, які слухають наші проповіді, так і всієї Церкви в цілому», - відзначає викладач Заокської духовної академії Ю.Друмі [Там само].

Що ж розуміють під проповіддю сучасні адвентисти і ширше – протестанти в цілому? Проповідь ідентифікує Церкву. По-іншому і бути не може, якщо «віра від слухання, а слухання через слово Христове» (Рим. 10:17). «Від якості наших проповідей залежить не тільки те, чи залишаться в Церкві навернені, не тільки те, чи поглибиться досвід богопізнання наших братів і сестер, але і набагато більше - спасіння грішників» [Там само]. Для Мартіна Лютера проповідь була щотижневою есхатологічною битвою з дияволом, битвою за звільнення з його пащі людей, які опинилися там за стихіями світу цього.

Сучасні протестанти стверджують, що довільно назвати те чи інше публічне слово, виголошене в церкві, проповіддю не можна. Християнська проповідь має чіткі критерії Основи розуміння проповіді в сучасному адвентизмі зводяться до наступного:

- без наповнення Духом Святим не може бути дійсної проповіді;
- проповідь – це чудо, створене Духом через плотські вуста людини;
- проповідь перед паствою не може бути життєвою, якщо не виходить з Біблії;
- проповідь, несучи Слово в народ, повинна пов'язувати минуле із сьогоденням, орієнтувати в майбутнє;

- Дух Святий дарував можливість проповідувати Євангеліє саме в зв'язку з кінцем світу, невпинно попереджаючи про це;
- проповідь завжди повинна нести крайню заклопотаність неготовністю людства до останніх подій історії;
- істинна проповідь – пророча проповідь. Вона – не стільки пророкування майбутнього, скільки розповідь про вічне життя, у якому буде правити Спаситель;
- центром усього повинен бути Христос;
- проповідь християнина повинна зіставляти людську й божественну сутність Ісуса;
- свідчення про Христа – це не теорія ймовірностей, а впевненість, яку поділяють з іншими; це голос очевидця, який бачив минулі справи Господа і вірить в майбутні;
- проповідь, яка не дає можливості слухачам налагодити контакт з Ісусом, знайти істину і повірити в неї, відображає або боязливість чи бездуховність проповідника, або відсутність в нього віри у владу Духа Святого над життям людей і подіями;
- проповідник ніколи не повинен зневірюватися в людстві;
- діюча проповідь повинна вести до покаяння, переродженню не на якийсь маленький відрізок часу, а на все життя [Фаулер Д. «К вам обращаюсь я, Петр-проповедник». Размышления от первого лица через века о проповеди – в помощь современному пастору //Адвентистский вестник.- 1995.- С. 22-25].

Ці положення характеризують специфіку адвентистського проповідування, в основі якого лежить есхатологічність світосприйняття. Адвентистський проповідник бачить свою першочергове завдання в тому, щоб підготувати паству до «останніх подій історії», до того, щоб «вистояти в останній кризі», і до «відродження для життя вічного в Христі». Адвентистські проповіді приводять докази настання «останніх часів». З цих позицій інтерпретуються кризові й «больові» точки всього сучасного світу і зокрема соціуму. «Людські відкриття і знання наближають катастрофу нашого світу. Мудрість не може бути відділеною від Бога. Вона не здатна стати автономною тому, що відразу перетворюється в страшні нещастя» [Волкославский Р. Мудрость знания // Адвентистский вестник.- 1995.- № 1(5).- С. 30]. Адвентистська проповідь не прагне змінити цей світ на кращій, тому що він приречений. «Не любіть світу, ні того, що у світі. Коли хто любить світ, у того немає любові Отця, бо все, що у світі, - пожадливість плоті, пожадливість очей і

гординя життя, - не від Отця, а від світу» (1 Ів. 2:15-16). Але завдання адвентистської проповіді – змінити людину, щоб вона могла «відродитися в Христі», прийнявши Його.

Разом з тим, адвентистська проповідь не закликає віруючих «тікати від світу»: «Брати і сестри, особливо новонавернені, не завжди розуміють «суперечливість» призначення християнина: залишатися в цьому світі і бути для нього світлом, і в той же час не піддаватися його згубному впливу. Саме це має на увазі Біблія. Вона закликає нас не до відчуження від суспільства, а до порятунку його від Зла ім'ям Господа й особистим християнським прикладом. І як би нас не відвертало земне зло, ми повинні любити ближнього (тому що так заповів Христос), поділяти з ним не тільки радості, але і прикрості. Всі люди грішні, але Бог приймає нас такими, якими ми є, дає духовну їжу, вказує шлях до вічного життя. І ми, які вірують, покликані нести в народ Слово Його, повинні бути подібними до Ісуса і терпляче, з любов'ю дарувати часточку свого серця й духовні знання всім людям, незалежно від їх національної приналежності і культури. Світло істини і наша любов обов'язково змінять до кращого серця і переконання тих, хто шукає Господа» [Ляху В.С. О некоторых аксиомах культуры // Адвентистский вестник.- 1996.- № 4(12).- С. 30].

Значимість проповідницької діяльності в протестантизмі позначається, крім того ще й акцентом євангельського християнства - баптизму, п’ятидесятництва й адвентизму – на ролі богослужіння в духовному житті громади. У свою чергу, проповідь несе основне навантаження у формуванні атмосфери громади, є головним засобом «християнського навчання». На кожних молитовних зборах баптисти та п’ятидесятники іноді слухають від 2 до 6 проповідей, причому більшість з них вибудовано в повній відповідності до законів соціальної психології. Роль інформації, закладеної в проповідь, її вплив на становлення тих чи інших характеристик групової свідомості віруючих важко переоцінити.

На питання про те, «звертання до яких почуттів віруючого може стати для нього стимулом докладати практичних зусиль для досягнення спасіння», 39,9% проповідників вважають «надію на милість і любов Божу»; 11,2% прагнуть викликати своєю проповіддю «почуття провини за хресні страждання Христа»; 9,1% домагаються від своєї пастви «сорому за несправедливе життя»; такий же відсоток проповідуючих спирається в проповіді на «почуття власної обраності» своїх слухачів; 8,4% апелюють до «почуття християнського боргу»; 7% опитаних вважають кращим стимулом для християнина нагадування його почуття «любові до Бога і подяки Йому»; тільки 2,8% опитаних спираються у своїй проповіді на «усвідомлення споконвічної людської гріховності»; і лише 0,7% протестантських проповідників вважають «страх Божої кари і пекельних мучень» підставою для християнина докладати практичних зусиль на шляху до спасіння.

На питання про те, «в якій мірі обмеження гріховних нахилів і успіх у доброчесному житті християнина залежить від його особистого зусилля», 11,2% опитаних відповіли, що це «цілком залежить від Благодаті Господньої»; 42% пасторів вважають, що воно «виконується людиною при благодатній допомозі Бога»; 10,4% стверджують, що обмеження гріховних схильностей і успіх в доброчесному житті «без зусилля людини неможливі». Разом з тим жоден з опитаних не вибрав варіант відповіді: «залежить тільки від зусилля людини».

На питання про те, «якою мірою людина має свободу вибору», 36,4% респондентів відповіли, що «Бог дарує нам життя і запитає нас після смерті, життєвий же шлях – у руках людини»; 31,2% проповідників вважають, що «людина цілком вільна»; 14,7% опитаних твердять, що «в руках Божих життя християнина, невіруючий ж Богу непідвласний»; 15,4% пасторів переконані, що «життя людини повністю визначене Богом».

У сучасній протестантській проповіді переплітаються модерністські і традиціоналістські елементи, старе і нове. З одного боку, проповідь пізнього протестантизму сьогодні, як і сто років тому, пропагує віровчення, апологізує християнські цінності, пророчить неминучий і швидкий фінал людської історії, обіцяє вічне життя праведникам. Як і раніше, ядром проповіді, стрижнем, навколо якого розгортається повчання, залишаються біблійні тексти. З іншого боку, проповідь сильно насичується світською проблематикою, навіть підкреслено асоціальною, присвяченою, скажімо, старозавітному герою. Проповідь не може цілком абстрагуватися від реалій, в яких живе проповідник і його паства. А реалії ці стрімко міняються, що в складній, опосередкованій формі позначається на проповіді.

Контент-аналіз протестантської проповіді показує, що більшість її сюжетів спрямована на поглиблення релігійності віруючих, формування в їх свідомості цілісної системи релігійних поглядів, правильне, з конфесійної точки зору, розуміння віроповчальних принципів. Вони займають приблизно три чверті всього обсягу проповідей. Однак односюжетних проповідей практично не буває. У кожній з них майже завжди дуже тісно взаємодіють три-чотири, а то й більш «опорних» ідей, які повинні запам'ятатися аудиторії.

На питання: «Які проблеми християнської антропології Ви найчастіше вибираєте темою проповіді?» відповіді розподілилися в такий спосіб:

Створення людини за образом і подобою Божою	11,2%
Гріхопадіння	2,1%
Спотворення образа Божого в людині в наслідок гріхопадіння	7,7%
Подвійність і суперечливість людської природи	5,6%
Поняття гріха і його спокути	13,3%
Теодицея	1,7%
Шляху відновлення Образа Божого в людині	42,7%
Образ відродженої людини в Царстві Божому	9,1%
Інші антропологічні теми	6,6%

Разом із тим аналіз проповіді ні в якому разі не може бути обмежений осмисленням її безпосереднього змісту. Адже сприйняття проповіді віруючим незрівнянно ширше, ніж те, що містить у собі її текст. Кожен біблійний фрагмент викликає в пам'яті віруючого ланцюг асоціацій, особистих спогадів, переживань. Він знає, які події передували розглянутому уривку і які будуть далі, сприймаючи їх як такі, які мають безпосереднє відношення до власної долі. Соціальні, етичні, віроповчальні настанови проповідника набувають у свідомості віруючого сакральний статус, особливе звучання.

Проповіді, які читаються в протестантських громадах, мають істотні конфесійні і регіональні особливості. Рівень проповідницької діяльності у великих міських громадах, де висока питома вага молоді, зосереджені найбільш кваліфіковані проповідники, значно вищий, ніж у сільських. Відрізняється й емоційне тло богослужіння. Якщо в адвентизмі його напруженість забезпечується звертанням до «раціо», методичним підведенням віруючого до усвідомлення трагічного величчя есхатологічної перспективи, то в п’ятидесятництві - це результат прилучення віруючого до динамічного стереотипу протікання релігійних емоцій, впливу на нього соціально-психологічних факторів, різних «психотехнічних» прийомів. Зрозуміло, слово і тут є головним засобом дії. Деякі дослідники відзначають на території СНД тенденцію до переходу традиційних п’ятидесятницьких громад до «більш спокійної манери специфічно п’ятидесятницької молитовної практики» і практики проповідування [Див.: Боровко Л.В., Языкович В.Р.. Традиционные вероисповедания и новые религиозные движения в Беларуси.- Минск, 2000]. Але послідовніше така «технологія проповідування» використовується в харизматичних церквах, які сьогодні є на території України однієї з деномінацій, які найбільш динамічно розвиваються.

Багато хто з них іменують себе церквами «повного Євангелія». Різні церкви вкладають різний зміст в поняття «повне Євангеліє», але

більшість сходиться в тому, що воно включає такі положення: народження „згори”, водохрещення Духом Святим і зцілення вірою. Християни „повного Євангелія” є, мабуть, найбільш активними місіонерами серед українських християн. Їх молитовні збори, кожне з яких, по суті, є продовженням постійної євангелізаційної кампанії, у порівнянні з іншими християнськими деномінаціями відрізняє велика розкутість. Молитовні збори проводяться у великих аудиторіях - на стадіонах, у кінотеатрах, палацах культури, які орендуються громадами. В зборах у великих містах беруть участь іноді тисячі осіб. Під час богослужіння пастор зачитує і коментує уривки з Євангелія, активну роль в їхньому богослужінні відіграє ансамбль, що виконує релігійні пісні в сучасному музичному аранжуванні. Під час спільного співу, який займає майже половину часу богослужіння, ті, які вірують, плескають в долоні, танцюють.

Однак на нашу думку, дії пасторів-харизматиків не можуть бути віднесені до проповіді, принаймні, в тому сенсі, якій вкладають у це поняття традиційні християнські конфесії. Це викликає обґрунтовану критику харизматичних прийомів проповідування і місіонерства з боку більшості традиційних християнських церков.

У протестантській проповіді прослідковується досить стрункий річний цикл, спрямований на поглиблене вивчення віруючими догматики, усвідомлення ними релігійних соціально-етичних, есхатологічних концепцій, актуалізацію релігійності членів церкви, корекцію їх поведінки відповідно до вимог громади.

Найбільш завершений вигляд ця система набула в сучасній Церкві АСД, де централізовано розробляється річна програма для першої години суботнього богослужіння (суботня школа), якої неухильно дотримують проповідники [Див.: Пособие для проповедующих.- М., 1988.). Така практика, крім вищезгаданих завдань, сприяє зміцненню єдності церкви, уніфікації розуміння її членами доктринальних положень.

Громади євангельських християн-баптистів набагато вільніше у визначенні тем проповідей. Однак і тут духовний центр рекомендує у визначені дні проводити цільові молитовні збори, на яких читаються відповідні проповіді.

Проповідницький цикл будується так, щоб його зміст міг бути сприйнятий по можливості всіма соціально-демографічними категоріями віруючих. Так, за даними В.Любащенко (Мельник) в п’ятидесятницьких громадах Західної України 30-40% проповідей адресуються молоді, 50% - батькам, і від 10 до 20% - віруючим похилого віку [Див.: Религиозная проповедь сегодня. Проблемный обзор современного протестантского проповедничества.- Выпуск 1.- К, 1989]. Крім того, різноадресні

проповіді читаються в рамках одних тематичних молитовних зборів таким чином, щоб практично всі категорії віруючих, з урахуванням їх соціальних і демографічних характеристик, психологічних особливостей сприйняття інформації, були охоплені проповідями.

Особливо варто розглянути специфіку проповіді, призначеної, насамперед, не членам церкви. Це - заклична і місіонерська проповіді. Перша з них звернута, головним чином, до наближеного до релігійної громади, того, хто відчуває деякий час сильний релігійний вплив, який готує людину до покаяння і водохрещення. Така проповідь найвищою мірою емоційна. Механізм її впливу на свідомість і поведінку віруючих не може бути адекватно оцінений без урахування всього комплексу ідейно-психологічних факторів, соціально-психологічного тла, створюваного релігійним мікросередовищем для людини, яка готується вступити в громаду. Місіонерська проповідь спрямована на пропаганду віровчення, поширення цінностей релігійної конфесії серед невіруючих й іновірців. Методика і прийоми місіонерської проповіді в протестантстві ретельно відпрацьовані. Існують розробки, які рекомендують оптимальні обсяги такої проповіді, її структуру, способи оволодіння увагою аудиторії і т.п.

З часів " перебудови", коли за громадянами України було визнане право не тільки на атеїстичну, але і на релігійну пропаганду, питома вага місіонерської проповіді в протестантських громадах різко зросла. Однак надії частини проповідників на те, що "вільно проповідане слово про Христю приведе до Нього нові мільйони", за 15 років вільної проповіді в незалежній Україні не виправдалися.

Звернемося тепер до змістовної сторони протестантської проповіді. Питома вага соціально-політичної проблематики в протестантській проповіді порівняно невисока. Однак продовжується поворот до соціальних проблем, який йде з другої половини 80-х років. Відбувається інтенсивне богословське осмислення суспільних реалій, витиснення індиферентності в сприйнятті політичних подій, настороження стосовно секулярного оточення. Крім того, помітно підвищилася зацікавленість проповідників щодо питання про характер взаємин між церквою і суспільством, яке все частіше обговорюється в баптистській, адвентистській, а останнім часом і в п’ятидесятницькій проповіді.

Протестантська традиція, особливо в тій редакції, в якій вона затвердилася в сучасному євангельському християнстві-баптизмі, церкві АСД, п’ятидесятницьких об'єднаннях, наполягає на новозавітній сентенції: "Церква не від світу цього". Однак, разом з тим, церква несе

своє служіння саме в "світі". "Світ", по твердженнях богословів і проповідників, має двоєдину природу

Звідси випливає, що церкві вготована месіанська роль в повороті до соціальних проблем суспільстві. Вона впливає на нього «просвітницьки просвітлюючи і спасаючи». Християні зобов'язані бути прикладом «у всякому доброму починанні». Більшість сучасних проповідників повчають віруючих не відокремлюватися від світу, але піднятися над ним, прагнуть, щоб їх справи були найкращими, щоб вони прославляли Господа. Християні не відірвані від світу, а прагнуть шукати блага для нього, для свого рідного народу, для всіх людей. Для протестантської проповіді, на відміну від православної, значною мірою характерна зовнішня байдужність до конкретних соціально-політичних подій. Однак останнім часом баптистські й адвентистські проповідники помітно підсилили до них інтерес. Ріст суспільної активності в зв'язку з корінною зміною соціальних умов не обійшов протестантські громади. У зв'язку з цим Церкви АСД і ВСЄХБ розробили концепції соціальної активності християн, які дають можливість глибоко релігійній людині бути діяльним учасником соціальних процесів, і в той же час сприяє збереженню високого рівня ірраціональних елементів в її свідомості.

Проповідь переводить ці ідеї на доступну основній масі віруючих мову, дає їй спонукальну установку на ті чи інші конкретні дії. Члени церкви, згідно з поглядами більшості баптистських і адвентистських проповідників, співробітничають з нехристиянами в соціальних програмах, прагнуть досягти можливо більш високого статусу в суспільстві. Однак вони категорично відкидають світоглядні компроміси і послідовно протистоять секуляризуючому впливу суспільства, яке багато в чому не поділяє релігійних цінностей.

Проведене нами серед протестантських пасторів опитування виявило тенденцію до підвищення соціальної активності сучасних українських протестантів. Так, на питання: «В якій мірі християнин сьогодні може, на вашу думку, брати участь в світському житті?» 43,4 % опитаних відповіли: «Християнин повинен брати участь в суспільній діяльності в рамках соціального служіння своєї Церкви»; 9,8% вважають, що сучасний християнин «повинний мати активну соціальну позицію»; 5,6% пасторів стверджують, що сучасний віруючий повинен «брати участь в діяльності світських суспільних і політичних (!) організацій». Лише 2,1% опитаних зазначають, що «християнин повинний займати позицію спостерігача».

Саме ступінь відокремлення від світського оточення складає головний вододіл між Союзом ЄХБ і Церквою АСД, з одного боку, і найбільш консервативними групами адвентистів-реформістів і баптистів

(насамперед Радою Церков ЄХБ). Досить нетерпимо висвітлюється проблема взаємин між християнами і невіруючими певною частиною п'ятидесятницьких проповідників. Свідки ж Єгови дотримують позиції свого Міжнародного центру, який категорично заперечує саму можливість соціально-політичної активності членів своєї "видимої організації". Однак теологи, котрі представляють інтереси більшості прихильників протестантизму, такий підхід не поділяють. Все частіше в проповіді розповідають про те, що в світі набагато більше добрих людей, ніж поганих, а будь-яке Добро – від Духа Святого. Людина може вважати себе „поза церквою", але знаходитися на шляху до Бога та дотримуватися християнського способу життя.

В цьому зв'язку цікава думка протестантських пасторів з питання: «В якій мірі християнин повинен виявляти віротерпимість і толерантність?». 36,4% опитаних вважають, що християнин повинний «відноситися до віри чи невір'я як до результату особистого вибору будь-якої людини»; 6,3% з них стверджують, що необхідно толерантно і віротерпимо відноситися «до всіх людей, включаючи іновірців й атеїстів»; 5,6% пасторів вважають достатнім прояв толерантності «в межах поваги прав людини в конституційному змісті цього поняття»; 3,5% респондентів заявляють про необхідність виявляти віротерпимість тільки «стосовно представників інших християнських конфесій». Ніхто з опитаних протестантських пасторів не вибрав варіант відповіді, який наполягає на необхідності «уникати контактів з людьми, котрі не розділяють Ваші релігійні переконання», хоча 3,5% з них відзначили необхідність «активно утверджувати істинність своїх релігійних переконань».

Однак богословська санкція на реальну і зацікавлену участь віруючих в вирішенні самих актуальних проблем впроваджена в тканину проповіді, не знімає підпорядкованості соціальної практики релігійній. Щоб виконати своє призначення в суспільстві, "стати в проламі перед Богом за нашу землю, за все людство" [Братский вестник.- 1985.- № 4.- С. 33), віруючий повинен протягом всього життя "освячуватися". Освячення - процес, детально регламентований, наприклад, у баптистській традиції. Це комплекс заходів для сакралізації свідомості і поведінки віруючого, поглиблення і зміцнення його релігійних почуттів. Таке розуміння служіння суспільству містить певне протиріччя: визнання соціальної активності й одночасний відхід від неї.

Те ж можна сказати і про адвентистське розуміння соціальної активності віруючих. Соціалізація віровчення балансується тут культивацією есхатологічних ідей, що займають в адвентизмі особливе

місце. Без есхатологічних пророцтв, за твердженням адвентистських проповідників, "надія згасла б, а віра б вмерла".

Специфічне висвітлення соціальних проблем в п'ятидесятницькій проповіді. Як відомо, п'ятидесятники в нашій країні не являють собою єдиної конфесії, а розпадаються на ряд течій, які зберігають певні розходження в догматиці і - більш відчутні - в культовій практиці. Обґрунтування взаємин громади і "світу" багато в чому залежить - особливо в громадах християн віри євангельської п'ятидесятників - від харизматичного лідера. Володіючи в очах віруючих особливим статусом, вони найчастіше шляхом апеляції до Євангелія (в якому є судження, які схвалюють і які заперечують мирську активність християн) домагаються певної орієнтації одновірців. В той же час в останні роки спостерігається ріст участі п'ятидесятників в соціальному житті. І це знаходить відображення в проповіді.

Особливе місце в протестантській проповіді займає моральна проблематика, етичні повчання. Вони складають від п'ятої частини до третини всіх значних сюжетів проповіді. В даний час, коли стан суспільної моралі став об'єктом найбільш широкої полеміки і критики, тональність моральних протестантських проповідників стає більш впевненою. Все активніше використовується в проповіді аргументація вчених, літераторів, публіцистів, які думають, що релігія сприяє зміцненню моральності, повідомлення засобів мас-медіа, котрі свідчать про глибокі деформації в моральному і духовному стані нашого суспільства.

Висновок протестантських проповідників один: лише "навернення" врятує людину від аморальності. В свою чергу, справжній віруючий завжди поводиться морально, оскільки прагне в усьому уподібнитися Христу. Без божественної допомоги всі зусилля досягти високої моральності марні. Велика увага приділяється розвитку у віруючих тих християнських чеснот, які світ не цінує - лагідності, смиренності, відсутності ревнощів і гордині, покірності. Ці чесноти ставляться незрівнянно вище соціально значимих якостей, а деяким іноді і протиставляються. В той же час конкретно-соціологічні дослідження духовного світу молодих протестантів (Закарпаття, 1988 р.), проведені 15 років тому, вже свідчать про те, що вони в запропонованій шкалі людських цінностей ставлять набагато вище такі чесноти, як працьовитість (68% всіх опитаних), порядність (66%), людяність, любов до людей (64%), ніж смиренність і терпіння (42%).

На питання «Які моральні якості повинні бути притаманні сучасному християнину» в опитуванні, проведеному серед пасторів

протестантських церков у 2001р., отримані відповіді, результати обробки яких представлені в таблиці:

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Працьовитість	10	2 %	7 %	10 %	13 %	14 %	25 %	18 %	8%	2%	1%
Чесність	12	37 %	18 %	15 %	14 %	8 %	5 %	1%			
Милосердя	8	10 %	22 %	17 %	20 %	16 %	7 %	3%	4%	1%	
Сміливість	18	1 %		2%	6 %	5 %	9 %	14, 5%	35, 5%	23 %	4%
Самопожертва	20	9 %	13 %	13 %	7 %	10 %	16 %	15 %	11 %	6%	
Доброта	15	10 %	15 %	25 %	16 %	15 %	8 %	7%	3%	1%	
Смиренність	16	22 %	21 %	14 %	16 %	12 %	9 %	4,5 %	1%		0,5 %
Цнотливість	15	10 %	8 %	12 %	7 %	18 %	12 %	16 %	6%	8%	3%
Впевненість у собі	29			1%	2 %	4 %	4 %	6%	16 %	27 %	40 %
Заповзятливість	28			1%	3 %	1 %	6 %	12 %	13 %	29 %	36 %

У вертикальних колонках послідовно зазначені десять якостей характеру, в горизонтальних – відповідно десять місць, на які опитуваний повинен був би поставити ці риси характеру, в тій послідовності, в якій, на його думку, вони повинні мали б бути присутніми в характері дійсного сучасного християнина. Стовпчик «0» був введений нами задля того, щоб показати кількість анкет, в яких опитувані взагалі вирішили, що дана чеснота не присутня в характері сучасного християнина. Загальна кількість опитаних – 314 осіб.

Аналіз таблиці показує, що на перше місце більшість опитаних поставили чесність, на друге – милосердя, на третє – доброту. Разом з тим, цікаво, що такі, що пов'язуються традиційно з протестантською етикою риси, як впевненість у собі і заповзятливість більшість опитаних помістили відповідно на 10 і 9 місце. Навіть працьовитість віднесла на 6 місце. Мабуть, що на вибір якостей характеру впливає ментальність нації. Це припущення було б корисно проаналізувати, порівнявши результати такого ж опитування, наприклад, прибалтів, чи німців. Разом з тим смиренність в шкалі рис християнського характеру входить у трійку основних складових (на відміну від опитування 1988р.).

Ми бачимо, що протестантська проповідь у сучасній Україні переживає період розквіту. Протестантські церкви прагнуть цілком реалізувати можливість повсюдно і відкрито проповідувати Євангеліє. Масове проповідування, що було властиве першій половині дев'яностих років XX ст., змінюється процесом наповнення протестантської проповіді глибоким богословським змістом. Будемо сподіватися, що позитивним підсумком цього процесу стане більш повна християнізація українських віруючих, усвідомлене засвоєння ними християнських людських цінностей.

II ІСТОРІЯ, ЕТНОЛОГІЯ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЯ РЕЛІГІЇ

З.Швед*(м. Київ)

В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПИНСЬКИЙ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ НАЦІЇ І РОЛЬ РЕЛІГІЇ В ЦЬОМУ ПРОЦЕСІ

За останнє десятиліття актуалізувався інтерес до спадщини таких вітчизняних мислителів, які працювали в просторі соціально-культурологічної та релігієзнавчої проблематики. Саме тому звернення до творчого доробку В'ячеслава Липинського, на нашу думку, є обґрунтованим. Сьогодні його спадщину можна використати не лише для розуміння історії суспільства і держави, але й для усвідомлення деяких аспектів нашої сучасності. Тому слід більше уважно прислухатися до думок цього мислителя.

Однією з провідних ознак концепції В. К. Липинського є його глибоке переконання в тому, що ідея національної державності та існування нації - взаємообумовлені феномени. «Не існує ні одної

* ШВЕД З.В.- пошукач кафедри релігієзнавства Київського Національного університету імені Тараса Шевченка.